

УДК: 338.145:33

Копитко В.І.

НАПРЯМИ СТРУКТУРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ АПК РЕГІОНУ

Постановка проблеми. Створення високоефективного розвитку регіональних АПК, покликаних забезпечити продовольчу безпеку і створити нормальні умови для розвитку сільських територій, є не простою проблемою для будь-якої країни та її регіонів, але стає особливо складною в період поглиблення радикальних економічних реформ в Україні. Саме реформування сільського господарства, почалася ще в 90-х роках минулого століття лише означає введення нових форм і видів економічних відносин, формування нових структурних одиниць і моделей управління, була пов'язана з переходом до ринкової системи господарювання. Однак спрощене розуміння сутності ринкових реформ та економічної лібералізації не забезпечило реального переходу до стійкої аграрної системи.

Процеси реформування здійснювалися у відсутності чіткого бачення нового структурного вигляду сільського господарства. В результаті, на вже наявні базові проблеми неефективності старої системи господарювання накладались нові дисбаланси і

диспропорції. У реальній економіці це проявилось в нерівномірності трансформаційних змін в різних областях агроекономічної діяльності, нераціональності внутрішньогалузевих пропорцій і обмежений можливостями структурного маневру по внутрішньогалузевому перерозподілу поділу ресурсів, руйнуванні виробничого потенціалу і відтоку крупних товаровиробників з галузі, погіршення експортно-імпортного співвідношення в продовольчій забезпеченості. Це безперечно вплинуло негативно і на соціальні проблеми села.

Огляд останніх досліджень і публікацій. В науковому плані проблема регулювання господарської структури аграрного сектору АПК в рамках сучасних трансформацій знаходиться в активній її розробці. Ці проблеми висвітлювали провідні вчені і практики як в Україні так і за кордоном. Зокрема в Україні ці проблеми розглядали такі вчені, як Саблук П.Т., Черевко Г.В., Березівський П.С., Михасюк І.Р., Меснль-Веселяк В.Я., Присяжнюк М.В., Гладій М.В., Шпикуляк О.Г., Топіха І.Н., Андрійчук В.Я., Пасхавер Б.Й., Гайдучий П.І., Малік М.Й., Юрчишин В.В. та інші. На сьогоднішній день дослідження цих відомих вчених істотно просунули наукові розробки виходячи з різних аспектів структурної трансформації. Однак багато проблем залишаються невирішеними. Розвиток сільського господарства як складного структурного суб'єкту в регіональних АПК вимагає теоретичного переосмислення і методологічного розкриття економічної сутності та процесу структурних перетворень, значення ролі держави в формування новітньої моделі регіонального розвитку сільськогосподарського виробництва.

Формулювання завдання дослідження. Мета даної публікації полягає в розвитку та розробці науково-практичних пропозицій щодо формування та реалізації структурної трансформації, що забезпечує ефективний розвиток сільського господарства регіону, дати характеристику сучасного стану аграрного сектора регіону, виявивши області структурних деформацій, обґрунтувати роль держави в здійсненні прогресивних структурних перетворень в сільському господарстві, визначити зміст аграрної, структурної політики.

Виклад основного матеріалу. Необхідною умовою для стійкого розвитку сільського господарства є збалансованість і пропорційність його структури. У сучасній науці дослідженню аграрної структури надається особливе значення, а сам термін трактується з різних позицій. Наявність численних структурних диспропорцій обмежувало поступальний розвиток аграрної системи вже на регіональному рівні і зумовило об'єктивну необхідність управління трансформаційними процесами. На сьогоднішній день формування ефективно функціонуючого сільського господарства є одним з фундаментальних положень державної та регіональної аграрної політики.

Так в роботі (1, с.76) говориться, що Україна за природно-ресурсним та аграрним потенціалом посідає провідне місце у світі. Однак цей потенціал використовується вкрай неефективно, а агропромисловий комплекс України за рівнем розвитку значно відстає від передових країн світу і ЄС. Основні проблеми полягають у: низькій конкурентоспроможності продукції та її невідповідності міжнародним стандартам якості й безпеки; низькому рівні інвестицій і зростанні залежності від державного фінансування (з 3,3 млрд грн у 2004 р. до 11,2 млрд грн у 2008 р.); низькій економічній ефективності сільськогосподарського виробництва порівняно з іншими країнами, використанні застарілих технологій; домінуванні в структурі експорту продукції з низьким рівнем переробки; катастрофічному падінні родючості ґрунтів і зростанні їх ерозії.

Основною причиною такої ситуації є низька інвестиційна привабливість сектору через:

- непередбачуваність адміністративного регулювання цін і обмежень експорту;
- неефективні механізми державної підтримки сільгоспвиробництва, що включають захист внутрішнього ринку від імпорту низькоякісної продукції, систему стандартизації, а також санітарних і фітосанітарних заходів, систему субсидування та інших фінансових інструментів підтримки;

– відсутність ринку землі сільськогосподарського призначення.

Причиною цього стало й те, що на було в процесі проведення аграрних не було передбачено дієвої аграрної структури з позиції теорії систем, відмінність якої від існуючих полягає в контексті побудови аграрної системи через сукупність стійких системоутворюючих зв'язків, що дозволяє розкрити поведінку системи, реакцію на умови зовнішнього і внутрішнього середовища, механізм стійкості і самозбереження. Конфігурація аграрної структури представлена як багаторівнева ієрархія з виділенням п'яти структурних зрізів: галузевого, територіального, інституційного, організаційно-економічного та техно-логічного. І відповідно врожайність зернових у 2008 р. в Україні в усіх категоріях господарств склала 34,6 ц/га, натомість у країнах ЄС – 51,6 ц (у Німеччині – 70,7, Великобританії – 71,7), у США – 65,4 ц. Надої на одну корову в Україні досягають 3793 кг, а у вищезгаданих країнах відповідно 6107 (6794; 7186) та 9343 кг. Виробництво м'яса на 100 га (у забійній вазі) в Україні – 51,7, у вищезгаданих країнах – 227 (191, 453) і 105 ц. (2)

В регіональному розрізі структура виробництва сільськогосподарської продукції має наступний вигляд (мал.1) (3, с.14).

Мал.1 Виробництво сільськогосподарської продукції в регіонах України.

Як видно з мал.1 продукція сільського господарства вироблена у сільськогосподарських підприємствах у 2010р. становить 45.1% проти 55.4% у господарствах населення. У 2003 році цей показник становив відповідно 34%, та 66% (4,с.45). Тобто є тенденція збільшення виробництва сільгосп-підприємствах.

Отже, аграрна структура - це певна для кожного періоду розвитку сукупність стійких системоутворюючих зв'язків між сумісництвом і взаємодоповнюючими елементами, що забезпечують стабільність і рівновагу агросистеми, при різних внутрішніх

і зовнішніх змінах розвитку економіки. Структурні перетворення в сільському господарстві України мали регіональні особливості і включають три етапи:

- перший етап (1990-1999 рр.) - перебудова аграрної системи в окремих регіонах (наприклад на Львівщині), що супроводжувалась глибокою структурною кризою всього АПК;

- другий етап (1999-2004 рр.) - саморегуляція аграрної системи під впливом внутрішніх адаптаційних механізмів враховуючи державне регулювання;

- третій етап (2005 р. - по теперішній час) - етап регульованих перетворень спрямованих на відновлення пропорцій економічного розвитку.

Перехід аграрної системи на траєкторію сталого ефективного розвитку передбачає своєчасне та адекватне у відповідності до ситуації управління економічних перетворень з боку держави шляхом формування структурної політики. Найбільш типовий погляд - розгляд структурної політики як системи заходів, спрямованих на реорганізацію сільськогосподарських підприємств та розвиток багатоукладності. Такий підхід, акцентуючи увагу лише на одному аспекті, ігнорує структурну складність сільського господарства, взаємозв'язок і взаємодія його підсистем, що знижує ефективність перетворень. Доцільно зміст структурної політики розглядати набагато ширше, охоплюючи всі рівні складної ієрархії аграрної системи. Нова аграрна політика, що проводилася у 1990-2004 рр., була спрямована на ринкову трансформацію аграрного сектора, припинення аграрної кризи і стабілізацію сільськогосподарського виробництва. Проте всупереч цьому почався нечуваний спад виробництва, глибока системна руїна з приголомшливими соціальними й економічними втратами. У 1991-1999 рр. виробництво сільськогосподарської продукції зменшилося в 2,1 рази, в тому числі в сільськогосподарських підприємствах - в 3,4 рази. Без фермерських і господарств населення цей спад був би ще більший. На межу виживання були поставлені окремі галузі (тваринництво), відбувалася деіндустріалізація виробництва, руйнування природно-ресурсного потенціалу, деградація людського капіталу села. Рівень зайнятості сільського населення у віці 15 -75 років становив 56,1%, рівень безробіття – 8,4%. У 2005 році середня сім'я використовувала на харчування 64,5% сукупних витрат, а понад 65% сільських жителів мали середньодньодушові сукупні витрати нижчі від прожиткового мінімуму [5, с.52].

Отже сучасна структурна політика в сільському господарстві регіону повинна розглядатись як система державних заходів, що сприяє формуванню та підтримці найбільш ефективних співвідношень і пропорцій в сільському господарстві, і забезпечує його цілісність, ефективність і стійкість. Змістовне наповнення програм структурного регулювання буде залежати від реального стану аграрної економіки. При цьому можна виділити наступні можливі ситуації:

- якщо галузь має стійкий характер функціонування при несуттєвих відхиленнях від заданих пропорцій, то програма структурних перетворень буде націлена на збереження організаційного пристрою, збалансованості і цілісності відносно заданого вектора регіонального розвитку;

- у разі наявності наявних структурних деформацій регульовані перетворення будуть пов'язані з переглядом і коректуванням структурних пропорцій, створенням програми, спрямованої на формування більш ефективної моделі сільського господарства в регіоні;

- якщо ж галузь переживає кризу, то мета структурної політики полягає в радикальній трансформації, спрямованої на подолання кризових явищ і відновлення оптимальних пропорцій, пропорційності, співвідношень в межах аграрної системи регіону.

На сьогоднішній день валове виробництво сільськогосподарської продукції не досягло рівня 1990 року внаслідок структурних змін у самому процесі виробництва- де в господарствах населення стало вироблятися її більше ніж в аграрних підприємствах,

оскільки зберігається велика кількість невирішених структурних проблем: територіальна асиметрія і наростаюча диференціація районів за рівнем економічного розвитку, деформація галузевої структури та нераціональне перерозподіл ресурсів, звуженість інвестиційних потоків і технологічна градація підгалузей, зміщення структури сільсько-господарського виробництва в бік дрібнотоварного укладу, падіння ролі державного сектора при вираженому нестійкому функціонуванні всіх суб'єктів аграрної економіки, втрата ресурсного потенціалу сільсько-господарських організацій та неефективні відтворювальні пропорції. Наявність багато-чисельних структурних вад обмежує поступальний розвиток аграрної системи.

Висновки. Структурна політика в аграрному секторі АПК формується в тісному зв'язку із загальноекономічною структурною політикою держави і змістовно спирається на загальну аграрну політику. Головним орієнтиром структурної політики є формування збалансованого та високоорганізованого сільського господарства в регіонах здатного адекватно реагувати на внутрішні протиріччя і виклики зовнішнього середовища, зберігаючи стійкість розвитку і забезпечуючи економічне зростання, зокрема не можна пропонувати структуру аграрного виробництва без врахування регіональних особливостей. В сучасній практиці структурного регулювання увага повинна бути акцентована на досягненні балансу між обсягами виробництва і попиту, забезпечення умов для вільного міжгалузевого переливу ресурсів і розширення нових галузей, вирівнюванні економічного розвитку територій та оптимізації просторового розміщення сільського господарства, впровадження досягнень науково-технічного прогресу і створення інституціональних умов для сталого розвитку сільського господарства.

В процесі здійснення структурних перетворень активну участь приймають всі суб'єкти державної ієрархії. Роль загальнодержавних органів управління галуззю зводиться до вироблення спільної концепції структурних перетворень, на рівні областей розробляються регіональні програми, визначаються напрямки розвитку і конкретизується організаційно-економічний механізм перетворень. Районний рівень поєднує в собі функції безпосереднього виконавця. Результатами його діяльності є: виявлення стратегічних можливостей та розробка програм районного розвитку, залучення ресурсів, створення інститутів і партнерств для реалізації програм, залучення в цей процес первинних товаровиробників, сільських громад розвиток їх ініціативи і формування відповідальності. Важливою умовою при розробці та реалізації програм структурних перетворень є інтеграція і координація всіх учасників цього процесу.

Анотація

В статті визначено основні напрями структурних перетворень в аграрному секторі регіону де в процесі їх проведення активну участь приймають всі суб'єкти державної ієрархії. Вони формуються в тісному зв'язку із загальноекономічною структурною політикою держави і спирається на загальну аграрну політику. Головним орієнтиром структурної політики є формування збалансованого сільського господарства в регіонах здатного адекватно реагувати на внутрішні протиріччя і виклики зовнішнього середовища, покликаних забезпечити продовольчу безпеку і створити нормальні умови для розвитку сільських територій

Ключові слова: структурні перетворення, аграрний сектор, структурна політика, державне регулювання АПК.

Аннотация

В статье определены основные направления структурных преобразований в аграрном секторе региона где в процессе их проведения активное участие принимают все субъекты государственной иерархии. Они формируются в тесной связи с общеэкономической структурной политикой государства и ориентируется на общую аграрную политику. Главным ориентиром структурной политики является формирование

сбалансированного сельского хозяйства в регионах способного адекватно реагировать на внутренние противоречия и вызовы внешней среды, призванных обеспечить продовольственную безопасность и создать нормальные условия для развития сельских территорий.

Ключевые слова: структурные преобразования, аграрный сектор, структурная политика, государственное регулирование АПК.

Summary:

The main trends of the structural reforms in agrarian region sector are determined in the article where all subjects of state hierarchy take an active part in process of their carrying out. They are formed in close connection with total economic structural state policy and are orientated on the general agrarian policy. The main landmark of the structural policy is a formation of the balanced region agriculture which is able to respond adequately to the external contradictions and internal surrounding calling, to provide food safety and to create the conditions for rural territories development.

Key words: structural reforms, agrarian sector, structural policy, government regulation of AIC.

Список використаних джерел:

1. Програма економічних реформ України на 2010-2014 рр.// Комітет з економічних реформ при Президентові України. – К.: АПУ., 2010., 87с.
2. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Україна 2010. Державний комітет статистики України // Статистичний збірник. К.: 2011. 27с.
4. Статистичний щорічник України - Сільське господарство України за 2003рік //Держкомстат України – К.: 2004., 314с.
5. Прокопа І. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку / Економіка України, НАН України, К.: Преса України, 2007, 95 ст. – 2007, №6, ISSN – 0131 -775 X.